

Метафори – загадкова мова. Ізраїльська поезія – чи єврейська вона?

20

Кілька років тому я слухала в Бостоні лекцію письменника Арона Аппельфельда про те, що відбувається в ізраїльській літературі. Він сказав, що ізраїльська література є «регіональною», місцевою: велика традиція єврейської літератури – традиція Гейне, Кафки і Агнона – майже вичерпалася в Ізраїлі з відходом останнього. Він не сказав, чи є хтось усе-таки її продовжувачем, принаймні, з його слів можна було зрозуміти, що зацікавлений традицією єврейської літератури не знайде майже нічого цікавого в літературі ізраїльській. Чи так це насправді? – не могла я втямити тоді, дещо заскочена і спантеличена, і пережила це знову, коли мені, в рамках програми вивчення єврейської культури, довелося викладати нову івритську літературу в Московському університеті й переконатися, що в Москві, як і в багатьох інших місцях, не впевнені в доречності включення ізраїльської літератури у програму для єврейських студентів, які цікавляться своїми коренями. Я спитала себе: невже поезія

Генріха Гейне, Осипа Мандельштама і Пауля Целана є більш єврейською, ніж поезія таких поетів, як Урі Цві Грінберг, Натан Альтерман, Хаїм Гурі, Амір Гільбоа, Єгуда Аміхай, Дан Пагіс, Зельда, Моше Сартель, Ітамар Яоз-Кест, Яір Горовіц, Адміель Косман, Рівка Мір'ям, Йонадав Каплун, Хава Пінхас-Коен, Йосеф Озер, Шалом Рацхабі, Мирон Ізаксон, Естер Етінгер, Таня Адар, Рут Блумерт, Шуламїт Хава Леві, Браха Корзакова, Аміра Гесс, Ейла Бат-Ціон, Шимон Шлуш, Хавіва Пдая? І перелік цей, звісно, не повний.

20 вересня 1967 року Йона Волах, молода поетка, що народилася в Ізраїлі і мешкала в Тель-Авіві, писала Зельді, релігійній поетці, приналежній до хасидської¹ родини Шнеєрсонів, народженій в Катеринославі, але тій, яка прожила більшу частину свого життя в Єрусалимі: «І я пишу вам зараз про ті сильні почуття, викликані в мені вашими віршами: ви створюєте світ, Зельдо. Це межа, котрої поет здатен сягнути. І цей світ мене робить доброю, і краса, принесена вами, зачудовує мене, вражає печаллю, і я добре пам'ятаю, що я єврейка... З любов'ю, повагою та пошаною, Йона».

Чи є ізраїльська поезія – або хоч якісь її частини – поезією єврейською? І в якому сенсі?

Окрім випадкової та поверхової обробки матеріалів, що публікуються в літературній періодиці («Мознаїм», «Дімуї», «Псифас»), питання це, яке для літературознавця Баруха Курцвайля було

¹ Хасидизм (від івр. חסיד, хасид – побожний, благочестивий; прибічник, послідовник) – містичне відгалуження юдаїзму, що виникло на території України у першій половині XVIII ст. як опозиція до догматично-обрядового формалізму і рабинської ортодоксії.

«фундаментальною проблемою нашої нової літератури», не надалося в Ізраїлі на серйозне академічне дослідження, тоді як історики віднаходять дедалі більшу близькість між ізраїльською сіоністською культурою та єврейською релігійною спадщиною. Сіоністи мріяли про країну, в якій євреї стануть більшістю, для того, щоб юдаїзм як культура зміг розвиватися без небезпеки вимирання. Цим відрізнявся сіонізм від руху Просвітництва² та ідишського Бунду³. В Ізраїлі розвилася нова єврейська культура, культура єврейської більшості, котра не може і не має бути схожою на містечковий юдаїзм. Ця культура несе в собі дуже чіткі єврейські ознаки, навіть коли вона належить щонайбільш світським ізраїльтянам, які вирости, однак, у Державі Ізраїль. Ритм життя у країні (субота, свята), ізраїльська освіта, навіть засоби масової інформації – все це сповнене юдаїзму, ведеться й лунає мовою іврит і безперечно має на увазі попереднє знайомство з Біблією та багатовіковою єврейською культурою. Пінхас Саде висловив синтез єврейського й ізраїльського у вірші, котрий описує ринок «Махане Єгуда» в Єрусалимі напередодні суботи:

² Єврейська ідейна, просвітницька, культурна й літературна течія (Гаскала буквально: «освіта», іврит), що виникла у другій половині XVIII ст., виступала проти культурно-релігійної відокремленості євреїв і вбачала майбутнє єврейського народу у засвоєнні світської єврейської освіти і підвищенні продуктивності праці (тут і далі – примітки Якова Лаха).

³ Загальна єврейська робітничка спілка («бунд»: букв. «спілка» – ідиш) у Литві, Польщі й Росії, заснована у 1897 р.; входила до РСДРП. Бунд виступав проти сіонізму і провідної ролі Ізраїлю в житті єврейського народу.

...що необхідно людині? Лише кілька апельсинів. Оливи. Оселедець із діжки.

І синагога тут... Ятки здебільшого вже позакривані.

От єдина, світлом виблискує дивним.

Уривок оголошення теліпає вітер: «Благословен праведний суд... у скорботі...»

Гадаю, з кіло яблук куплю. Можливо, ще й кілька піт.

(Із книги «Я співаю, мов пташка»)

В ізраїльській поезії існує неперервний канал зв'язку з єврейським спадком. Натомість академічне літературознавство досить тривалий час не звертало уваги на релігійний аспект івритської поезії, написаної до проголошення державності (більш відчутний у віршах чоловіків, аніж жінок). Літературознавці й надалі ігнорують захопливе, неповторне ізраїльське явище зв'язку з єврейським спадком – на різних рівнях – поетів і поетес, які не конче дотримуються релігійних обрядів.

Що таке – єврейська література? На мою думку, це літературний текст, який виражає певним чином зв'язок того, хто пише, з історичним і духовним спадком єврейської культури. Це не тільки твори, які розглядають долю і сутність єврейського народу чи присвячені переживанням, пов'язаним з єврейською релігією, але так само і будь-який текст, що міг бути написаний тільки володарем єврейського культурного багажу. Саме використання івриту, навіть у суспільстві, що прагне до секуляризації святої мови, не дозволяє цілковито відсторонитися від єврейського спадку. Іврит сповнений ідіом і мовних зворотів, пов'язаних з єврейськими традиціями. І це особливо стосується літературної мови, а тим біль-

ше – мови поетичної. Будь-хто з ізраїльських поетів, хоч би яким світським і космополітичним він був, торкався у своїй творчості цих основоположних шарів. Будь-який перекладач з івриту може розповісти про проблеми, що постають перед ним у зв'язку із природними мовними покладами, котрі поет часто-густо усвідомлює, лише працюючи зі своїм перекладачем. Адже природність, з якою світські ізраїльські інтелектуали звертаються у своїй свідомості і своєму мовленні до знаків єврейського спадку, і впевненість у тому, що читач їх віднайде і збагне, – адже саме це й об'єднує ізраїльське єврейство.

З якою природністю вводить поняття *«осінь»* молода Далія Равикович, написавши: *«...світильник вісім свічок запалив»* (у вірші «Пори року»). Так само невимушено писала Йона Волах: *«моя свідомість тане, як поминальні свічі на Йом-Кіпур⁴»* (з книги «Поезія»). Метафори – загадкова мова. Але ти можеш сказати: «і в роті в мене ніби солодкий мед...» – лише тому, хто зі смаком меду знайомий. Через це поет може використати метафору *«поминальні свічі на Йом-Кіпур»* тільки в тому середовищі, де всотана з молоком матері єврейська традиція – невловна, як повітря, основа єврейської культури.

Єврейська складова ізраїльської поезії виявляється і в її зв'язку з нашою історією, особливо з

---

⁴ Йом Кіпур (івр. יום כפור, «День спокути», «Судний день») – в юдаїзмі одне із найважливіших свят, день посту, покаєння та відпущення гріхів. Відзначається на десятий день місяця тішрей (перший місяць єврейського календарного року, припадає на вересень-жовтень), завершуючи Десять днів покаєння.

Катастрофою. Одностайністю щодо неї пронизані і система освіти, і вся ізраїльська культура. Урі Цві Грінберг, Хаїм Гурі, Тувія Рібнер, Амір Гільбоа, Єгуда Аміхай, Дан Пагіс, Рівка Мір'ям, Ітамар Яоз-Кесет, Таня Адар і багато інших відобразили цю тему у своїх віршах. Але Катастрофа європейського єврейства – лише один бік єврейської одностайності, і далеко не головний. От вірш Аміра Гільбоа, написаний після зняття блокади Єрусалима під час Війни за незалежність:

*Ми знов були, немовби в сні⁵
зв'язок з єдиним поновивши.
Дахи Єрусалима злота вишило
знов сонце золоте.
У мрії чи вві сні
зійти по тій драбині,
зафрагнувши єдиного.*

(З книги «Передранкові пісні», 1953)

У День Незалежності 1966 року Рівка Мір'ям, уродженка Ізраїлю, тоді ще учениця середньої школи, написала:

*...він йшов у нікуди, народ мій.
Чую, як ізсередини несподівано в тиші
глибокій струни бринять.
Я тіло своє розчачнула, розвію його
із вітром,
щоб моєї не стало плоті,
заплющилася, здригнувшись, побачивши,
як із мене виходить народ.*

(із книги «Я потонула у вікнах»)

⁵ Алюзія до 126-го псалма: «Як вертався Господь із полонем Сіону, то були ми немов би у сні».

Юдаїзм присутній в ізраїльській поезії і як вираз духовного переживання, пов'язаного з юдейськими святинами. От уже близько ста п'ятдесяти років івритська поезія перебуває під напругою, що виходить із двох джерел: західний космополітизм, з одного боку, і модерністський неомістицизм – з іншого. Містична поетика символізму, в основному, в її російській версії, глибоко вплинула на поетів, які писали івритом у першій половині ХХ століття. Вони поєднали її (природним чином) з єврейською містичною традицією і передали своїм наступникам в ізраїльській поезії. Переплетіння це наражалося на нападки і було відкинуте у п'ятдесяти–шістдесяти роки, ознаки тієї революції у виразненні у творчості Аміхая, Заха, Пагіса, Авідана, Далії Герц, Меїра Візельтіра та інших. Але містика повернулася в ізраїльську поезію наприкінці шістдесятих і пізніше із Зельдою, Яіром Горовицом і Йоною Волах, цей напрямок і надалі є тривким і зміцнюється здебільшого завдяки зростанню кількості поетів релігійних або вихованих у релігійному дусі.

Байдужість до цього аспекту ізраїльської поезії та його недооцінка призводять, можливо, до втрати найкрасивіших, найнеобхідніших і найобнадійливіших речей, створених ізраїльською культурою. Ізраїльська секулярність повинна боротися не тільки за послаблення пут релігійного канону у нашому сучасному бутті (наприклад, робота громадського транспорту по суботах і спільне сидіння чоловіків і жінок у синагогах), а й за визнання і пошанування євреями у країні й за її межами нової єврейської духовності, що склалася, так чи так, в Ізраїлі, де єврейська культура, з

Її перевагами і недоліками, – культура більшості. Ізраїльська поезія є найбільш яскравим виразом єврейського творчого духу у своїй стародавній юній країні⁶.

*Хамуталь БАР-ЙОСЕФ,
поетка, дослідниця івритської літератури*

---

⁶ Есей написаний і перекладений для публікації в Російсько-ізраїльському альманасі єврейської культури «Діалог», випуск 5–6 (1). Переклад з івриту Якова Лаха, з російської – Валерії Богуславської.